

ПАВЛОВИЋА ЗЕМЉА (CONTRATA DEI PAULOVICH)

Посѣанак и развој великашке ѿерииорије

У титули Али-бега „Павловића земљи господара” огледа се индивидуалност и трајност територије коју је образовао кнез Павле Раденовић.¹ *Павловића земља* је дуго била аналогна *Херцеговини*, само што је раније заборављена и што јој име није изведено из титуле, већ из патронимика, који су носиле две генерације Павлових потомака. Назив Херцеговине је остао трајно запамћен, али је заклонио име Косача, њених утемељитеља.

Познато је исто онолико генерација Павлових предака колико је познато колена његових потомака. Кнез Павле се сâм писао Раденовић (Радиновић), а тако су га и други бележили. Раден је, дакле, био отац Павлов, а за њега се зна да су га звали Јабланић, из чега произлази да му се отац звао Јаблан. О егзистенцији тога Јаблана не знамо ништа осим помена у синовљевом имену.

¹ У издању Ф. Миклошића, *Monumenta Serbica*, Wien 1858, 557, интерпункцијом је сугерисано погрешно читање: *Њдъ воеводе Али бѣга Павловића земљи господара...* У каснијем издању Љ. Стојановића, *Сѣаре српске новеље и писма II*, Београд 1934, 347, интерпункција је изостављена, али је аутор у регесту назван Али бег Павловић. Не постоји Али бег Павловић, већ је име Павловића део његове титуле као што показује документ издат крајем 1468: *Њд Исаквегова воеводе Мехмеѡдъ Челебик Павловикиа земље господара...* Љ. Стојановић II, 237; Ѓ. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici Dubrovačke archive, Sarajevo* 1911, 13. „Павловића земља” се помиње још за живота Павловића: али *у Павловикиа земљу, али преко *у Моравице, али *у Херцеговину* (1454), Truhelka 11; Стојановић II, 236.**

Занимљиво је да је учени састављач протографа илирског грбовника, насталог у Босни између 1555. и 1595, знао више од нас, или је, идући истим путем, дошао до породице Иабланић, Jablanich.² О њеној идентичности са Павловићима не може бити ни најмање сумње. У грбу је имала добро познати град са три куле, који је, како знамо, заступао Борач, окружен са три хералдичка љиљана. Породица се у грбовнику налази у одговарајућем друштву: после Кастриотића, Балшића, Црнојевића и Хрвојевића, а пре Шимраковића за којима следе састављачу тако важни Охмућевићи, којима су се прикључили Гргурићи из Сланог. Као што је познато, у грбовнику су пре обичног племства стављене владарске и великашке династије (цареви, краљеви, обласни господари). Павловиће под тим именом грбовник уопште не познаје.³

Сам кнез Павле у повељи за Дубровчане из 1397. овако представља себе: ми кнезь Павлао синь светопочившаго гдна и родитела ми гдна кнеза Радина Ђбланића.⁴ Ако се по устаљеној конвенцији појединој генерацији прида 30 година, родоначелник „племена” би живео несумњиво у првој половини XIV века, био би савременик бана Стјепана II Котроманића (1314–1353). У сачуваним повељама бана Стјепана II није споменут, али није искључено да је обухваћен „братијом” неког од својих старијих сродника. Морао је, ипак, тај Јаблан бити личност од значаја и угледа кад је његов унук у један мах уместо очевог имена навео његово: Павал Јабланић (1382).⁵ Ипак, током развоја династије преовладаће Павлово име, што је и разумљиво с обзиром на његову улогу у образовању породичне територије. До свога насилног краја, унуци Павлови су и за себе и за друге били и остали Павловићи, а њихова територија Павловића земља.

² Служио сам се репродукцијом најстаријег, Коренић-Неорићевог кодекса: *I. Banac, Grbovi biljezi identiteta, Zagreb 1991. 177 (grb Jablanića)*. О проблематици илирских грбовника уп. сада: А. Соловјев, *Историја српског грба и други хералдички радови*, приредио А. Палавестра, Београд 2000, где се у допунама приређивача налази преглед литературе.

³ О структури грбовника и саставу уп. моје напомене уз С. Новаковић, *Хералдички обичаји у Срба у примени и књижевности*, (у књизи) С. Новаковић, *Историја и традиција*. Изабрани радови, Београд 1982, 453-460, 471-478.

⁴ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I*, Београд 1929, 245.

⁵ Љ. Стојановић, *н. д.*, 85.

У време првих познатих генерација, Јаблана и Радена, није било услова за осамостаљивање под чврстом руком бана Стјепана II који држаше „од Саве до мора и од Цетине до Дрине” служећи верно као лојалан вазал угарским краљевима из анжујске династије Карлу Роберту (1309-1342) и Лудовику I (1342-1380).⁶ Јаблан и Раден су морали живети „на своје *племенијом*” у крају који се може приближно лоцирати. У своје време Ђоко Мазалић је тражио „крај из кога су Павловићи поријеклом”.⁷ Било је оправдано поставити то питање, јер територија Павловића, *contrata dei Paulovich*, била је далеко пространија, обухватала је на десетине можда и стотине „племенитих баштина” других породица које се нису винуле тако високо.

Мазалић је указао на околину Сарајева, а у прилог томе би говорила чињеница да је тело убијеног кнеза Павла 1415. однео крстјанин Влатко Тумарлић у Врхбосну да га сахрани. Не ретко се на надгробним натписима каже да покојник лежи „на својој земљи на племенитој”. Тај податак би говорио у прилог идентификације гробова код места са карактеристичним називом Павловац у близини Сарајева, које је учинила познатим Лидија Жеравица.⁸

О најстаријој баштини самих Павловића немамо података. Нема владарске даровнице у корист неког из пет генерација ове породице. Али, прилично рано документи осветљавају централну улогу њиховог града Борча, који су, претпоставља се, узвисили као породично добро. Племените баштине блиских рођака могле би такође указивати на првобитну постојбину. Одавно је познато да се баш у повељама Павловића подвлачи карактеристична разлика између властеле „од брацтва”, дакле сродника, и властеле „од слугу”, што је значило дворске службенике, дворјане. Услед смењивања патронимика, које смо уочили и код самих Павловића, није лако утврдити генеалогичке тих сродничких породица. О њима ће се, уосталом, чути нешто више на овом скупу. Они

⁶ О политичком развоју уп. С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 84-165.

⁷ Ђ. Мазалић, *Крај из кога су Павловићи пореклом*, Гласник Земаљског музеја 4-5 (1950) 219-223.

⁸ L. Žeravica, *Grobovi ispod stećaka na Pavlovcu kod Sarajeva*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Arheologija, n. s. 37 (1982) 179-205.

чије су се земље дале лоцирати упућују на исту област између Врхбосне и горњег Подриња. Када се у повељама краљева Твртка I и Дабише сведоци набрајају по областима, кнез Павле је увек у групи оних „од Босне”. Вреди се подсетити да је према повељи краља Беле IV из 1244. међу поседима које је бан Нинослав потврдио босанској бискупији била: *in comitatu Verez Praza byscupnia*.⁹ Ако је Verez ризично идентификовати са Борач, Прача не оставља места сумњи. Крај из кога су Павловићи пореклом спадао би, дакле, у првобитну Босну.

О делатности Павлових предака прве две генерације ништа се не може рећи. Сигурно је успон породице почео у време краља Твртка. У преписци Дубровчана са кнезом Павлом налази се место са поменом ретке биографске појединости. Бранећи своје право да пружају прибежиште људима који се склоне у Дубровник, кнез и властела ласкају кнезу Павлу да нико боље од самога кнеза не може бити обавештен о слобоштини коју град има од „цара Стефана”, а коју су потврдили „по том бивша господа и с всеми велможами босансцѣми”, и то отуд: *крь си живѣль ѿд мала дѣтѣте ѿ дворѿ светопочившаго краля Твртка и ѿнѣ те имаше и дрѣжаше колико свок дѣте тере си вѣщѣ въсемѿ*.¹⁰

Павле је, дакле, био међу младом властелом која је дата на двор да се припрема за живот властелина и дворанина. То се може односити на период пре 1382. јер се тада у Твртковој повељи о укидању трга соли у Новом у Драчевици као „ручници” наводе уз „дворског” Мирка Радојевића и војводу Влатка Вуковића и „кнезь Павль Иабланикъ”.¹¹ Био је тада пунолетан и третиран као раван с најугледнијим великашима.

Павле је остао на високом месту, у друштву најистакнутијих великаша, и за време Твртковог наследника Стефана Дабише (1391-1395). У краљевим повељама је обично навођен иза војводе Хрвоја и Влатка Вуковића, а откако је Влатка наследио синовац Сандаљ Хранић, кнез Павле је редовно навођен испред њега.¹²

⁹ E. Fermeđžin, *Acta Bosnae...*, Zagabriae, 1892, 13.

¹⁰ Љ. Стојановић, *н. д.*, I, 246.

¹¹ Љ. Стојановић, *истѣо*, I, 85.

¹² Није јасно због чега се кнез Павле не јавља међу сведоцима на Дабишиним повељама из 1392. већ само на онима из 1394. и 1395. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Vindobonae 1858, 224-226.

О реалној снази и утицају кнеза Павла у то време боље сведочи улога у кажњавању и „расапу” породице Санковића, Радича и Бељака, који су се осмелили да Дубровчанима продају жупу Конавли (1391). Краљ и сабор овластили су војводу Влатка Вуковића и кнеза Павла да казне Санковиће. Посели су спорну жупу и поделили је међу собом.¹³ Изгледа да су војвода Влатко и кнез Павле тада узели више од Конавала, и осталу територију Санковића у формирању. Неоспорно је да су и делови Требиња доспели у руке кнеза Павла. У његовој првој повељи Дубровчанима из 1397, којом попут владара гарантује слободу кретања и пословања трговцима, као сведоци наведена су три властелина без територијалне ознаке, очигледно из његове основне области и тројица „од Приморја”: Вукосав Кобиљачић, Љубиша Богданчић и Вукосав Познановић, сва тројица из познатих требињских властеоских породица.¹⁴ Они су, како се види из дубровачких докумената, били Павлови функционери у Требињу и њих није отуда померило ни ослобођење Радича Санковића.

У подели сведока на области као у владарским повељама, у појави групе сведока „од Приморја”, назиру се контуре посебне територијалне целине унутар будуће „Павловића земље”. У унутрашњости власт кнеза Павла се ширила према Олову, које је још 1403. било у краљевим рукама. На другом месту сам доказивао да је преузимањем краљевских тргова и прихода завршено било заокруживање територија обласних господара.¹⁵ Слабо је познат правац ширења према Србији, где се из једне дубровачке белешке види да је Бања, седиште епископије дабарске, била 1405. у власти кнеза Павла. О територијалним проблемима између Павловића и српских деспота може се закључити из дубровачке поруче деспота Ђурђу 1430. да је сад тренутак да уз турску помоћ по-

¹³ Уп. Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, Историски часопис 11 (1961) 22-31; Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу: Приложак историји Босне крајем XIV и почетком XV века*, Летопис Матице српске 212 (1902) 6-16.

¹⁴ Љ. Стојановић, *н. д.*, I, 245. О породицама уп. М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 17, 21, 47, 56.

¹⁵ С. Ђирковић, *Русашка господа*, Историски часопис 21 (1974) 5-17; (= *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997, 306-317.

врати своје градове које војвода Радосав држи „против сваког разлога”.

Са западне стране је територија Павлова и његових наследника уоквирена територијом Косача и ту се граница мењала зависно од њихових веома променљивих односа. На тој страни је почело сужавање територије продајом половине Конавала Дубровчанима 1426. (запечаћено миром 1432) и губитком Требиња 1438. које је преотео Стефан Вукчић.

Истраживања историје босанске државе у првој половини XV века изнела су на видело знатан број података који показују да терминима племство или властела није адекватно карактерисати господаре територија неупоредиво пространијих од сваке властеоске баштине, на којима су они стварно били владари и сваки од њих је имао своје племство. У самим изворима налазио се путоказ у термину „русашка господа”, који није примењиван на обично племство.

Павле Раденовић је живео и деловао у време кад су настајала „русашка господа”, он је био један од њих и то у групи најмоћнијих. Одавно је познато да су обласни господари на својој територији убирали државне намете, наплаћивали све врсте царина и прихода на име регалних права; били су судије и чувари реда и безбедности, њима се обраћају Дубровчани, а не краљевима, ако се деси инцидент на њиховој територији. Они одржавају дипломатске односе, примају и шаљу посланике, склапају уговоре и преузимају обавезе.

Док је старија литература главну пажњу посвећивала извлачењу ове господе испод власти краљева, у новије време је указано да су „русашка господа” у своје успону морала да се боре и са онима испод себе, да их натерају на послушност и према себи усмере „вјерну службу”, да преко њих обезбеде стварну власт над територијом. Морали су, такође, да издрже борбу са себи равнима, онима који су имали једнаке амбиције, али нису успели да се пробију или одрже. Ту врсту борбе илуструју случајеви Санковића и Влатковића у Хуму, Златоносовића у суседству Павловића.

За настанак територија „русашке господе” повољно време је било кад слаби власт краља, а у Босни је то почело одмах после смрти Твртка I, али није текло линеарно, било је успона и падова, а пресудне су биле борбе између Твртка II и

Остоје. Тада краљеви градови и царине као Дријева, Олово, Сребреница, измичу из краљевих руку. У сфери Павловића је већ поменуто Олово, још 1403. у власти краља, а убрзо у рукама кнеза Павла, а касније су трг и царину делили са Косачама.

Осветљавајући компаративно власт краљева и русашке господе указано је на чињеницу да су краљеви имали круну као трансперсонални симбол, – владари се смењују круна остаје, њој припадају државна добра и приходи. Кад Дубровчани дугују доходак или кућу краљу, они то преносе „по круни”, дају ономе ко постане законити владалац на босанском престолу. Код обласних господара исто такви дохоци и приходи од куће и земље у Дубровнику наслеђују се „по близичтву”, како се каже у повељама, по сродству, као приватни посед. На територијама остаје увек нека сенка приватног, које, наравно, нема код краљевине у целини.

Овога пута ћемо на примеру Павловића, код којих имамо више генерација и више смена у господству, покушати да испитамо узроке стабилности територија „русашке господе”. Оне могу бити трајне попут самог краљевства, као што показује случај Херцеговине, могу се одржати кроз генерације као „Павловића земља”, а могу се и распасти, као што показују случајеви Санковића, Хрвојеве територије, земље Златоносовића, а вероватно и земље тепчије Батала, који је почетком XV века редовно навођен у друштву најмоћнијих.

Први услов одржања је постојање наследника, други услов је прихватање наследности у верности и „вјерној служби”. Наследност се веома наглашава баш код Павловића. Војвода Иваниш у својој повељи Дубровчанима (1422) наглашава редом да је син војводе Радослава, унук кнеза Павла и синовац војводе Петра, а из те Иванишеве повеље се види да су сва три сина Радослављева наследници, али да Петар (II) и Никола нису пунолетни. У повељи се предвиђа да ће се они заклети и преузети сами обавезе кад напуне 14 година.¹⁶

У случају Павловића знамо за покушаје да се територија заузме и подели: први пут непосредно после убиства кнеза Павла Раденовића 1415, други пут за време рата са Дубровником кад су савезници против Радослава планирали да за

¹⁶ Љ. Стојановић, *н. д.*, II, 100–103.

70.000 дуката „откупе” војводине земље.¹⁷ Не знамо шта је први пут спасло Павловиће, вероватно одустајање Павлових убица од тога да ослепе сина Петра, тако да се он могао вратити на очеву земљу и повести борбу за одржање, која је нарочито била уперена против Косача. Други случај је занимљивији јер осветљава значај „спољног фактора”; удружени суседи нису могли сами да се обрачунају са Радославом јер је изнад свих њих био султан Мурат II.

„Русашка господа”, осамостаљена на својој територији, нису била стварно независна ни у тренуцима највеће моћи. Остајали су вазали босанских краљева, који су били дужни да их штите и бране. Краљ Твртко II је почетком 1432. пребацивао Дубровчанима „што су упутили посланике на Порту цара Мурата турског да измоле поседе његовог краљевства које држи Радослав Павловић, на умањење јурисдикције његовог краљевства”. У нашем случају је важно уочити да су русашка господа постали вазали и других, на првом месту турских султана. За Стефана Вукчића се зна да је био и вазал угарског краља, римско-немачког цара и напуљског краља. Историја дубровачких ратова против Радослава Павловића и Стефана Вукчића Косаче показује како је султанова рука била од значаја и утицаја. Ма колико парадоксално звучало, Порта је била фактор стабилности, кад би почела једном да убире харач, она није допуштала да га изгуби.

Поређење судбине Павловића земље и херцегове земље показује како је велики значај односа у самој породици. Како територија нема круну, која би обезбеђивала недељивост, од наследника зависи да ли ће изнуђивати деобу. У случају Косача лепо се види како је генерација херцегових синова сама нанела штету себи и земљи, управо, изнуђивањем поделе још за живота очева.¹⁸ Павловићи пружају управо супротну слику: Иваниш је био старији и примио територију после Радослављеве смрти, али је деловао у име браће. Како

¹⁷ Уп. *Историја српског народа II*, Београд 1982, 230-240 (С. Ђирковић).

¹⁸ О Косачама и последњим Павловићима уп. С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979; Б. Нилевић, *Војвода Иваниш Павловић*, Прилози Института за историју у Сарајеву 14-15 (1978) 349-361; Исти, *Из живота последњих Павловића*, Годишњак Друштва историчара БиХ 28-30 (1977-1979) 59-75.

је убрзо (1450) умро, наследила су га млађа браћа, Петар (II) и Никола, који у свим документима наступају заједнички.

На примеру Павловића се види како случајности утичу на судбину територије. Врло млади Радослављеви синови очигледно су постали штићеници свога моћног ујака херцега Стефана. Иваниш је наступао самостално и играо неку улогу у односима међу босанском господом, његова браћа, међутим, само следе херцега. У рату са Дубровником 1451-1454. они су стално уз њега. У том последњем периоду као да је наговештена каснија судбина Павловића земље, да буде утопљена у Херцеговину.

SIMA ĆIRKOVIĆ

THE LAND OF THE PAVLOVIĆ'S CONTRATA DEI PAULOVICH

Summary

In this paper, the author makes analysis of the characteristics related to the origin and development of the *Contrata dei Paulovich*, as example of the local lords. In this example, as well as in the many others, starting point is the high position acquired by the *knez* Pavle Radenović on the court of the king Tvrtko I. He had spread his rule gradually, starting from nucleus of the family domains. The degree of independence could be seen from the Pavle's charter issued to the citizens of Dubrovnik dated from 1397, when, among the witnesses, he mentioned the „Littoral” mobility. At the time his domains were larger on the account of the lands of Sankovići. The continuance of the *Contrata dei Paulovich* was provided by the circumstance that either *knez* Pavle and *voivoda* Radoslav had their heirs and that heritage as a principle was valid within the local lords, as well as in their relations with the neighboring lords. In the last period, the heirs of Radoslav were young and under the influence of their uncle, Stefan Vukčić Kosača. *Contrata dei Paulovich* was of the same nature as Herzegovina, the land of Herzeg, but it had not maintained in the people's consciousness for so long. Largely, it had become part of Herzegovina.